

Študent: Neven Borak

Študijski program: Primerjalni študij idej in kultur

Modul: Interdisciplinarni študij institucij in družbe 21. stoletja – politike, ekonomije, tehnologije, epistemologije

Predlagani mentor: dr. Uroš Kranjc

Delovni naslov doktorske disertacije:

**FILOZOFOV KAMEN:
DENAR, JAVNI DOLG, FINANČNI TRG IN CENTRALNO BANČNIŠTVO**
Povzetek predstavitve v okviru Samostojnega raziskovalnega dela II

Namen disertacije in njena znanstvena relevantnost: Raziskati interakcije med denarjem, javnim dolgom, finančnimi trgi in centralnim bančništvom v zgodovinskem kontekstu.

Sredstva javnega obveščanja skrbijo, da so pojmi iz podnaslova disertacije in z njimi povezani pojavi nenehno prisotni v življenju slehernika. Enako velja tudi za strokovno in znanstveno literaturo, ki jih obravnava manj ali bolj poglobljeno. Vsak med njimi je bil, je in bo tudi v prihodnosti predmet zares številnih družboslovnih, pravnih in humanističnih razprav. Podobno velja tudi za interakcije med nekaterimi izmed njih.

Povezanost javnega dolga, finančnih trgov, denarja in centralnega bančništva je pomembna razsežnost sodobnih držav. Vsak izmed njih vpliva na druge, kar ustvarja zapletene in medsebojno povezane mreže povezav znotraj in zunaj držav.

Osrednji problem, ki ga naslavljam, je, kako so nastajali in še nastajajo mehanizmi za zbiranje sredstev za zadovoljevanje naraščajočih zahtev trgovine in gospodarjenja nasploh, za oblikovanje in delovanje držav, za vojskovanje in ustvarjanje oziroma ohranjanje imperijev.

Raziskava se bo osredotočila na obdobje od 17. stoletja do danes, s posebnim poudarkom na njihovi vlogi pri oblikovanju ureditve sodobnih kapitalističnih gospodarstev in držav.

Obstajajo številne, bolj ali manj podobne opredelitve kapitalizma. Najbolj pogosto ga povezujejo z večstranskimi revolucijami (na primer s trgovsko, finančno, industrijsko, tehnološko), z eno samo obliko koordinacijskega mehanizma ali regulacije (s tržnim mehanizmom), z enim samim motivacijskim mehanizmom (s čim večjim denarnim izkupičkom ali dobičkom oziroma z akumulacijo ali z največjo možno koristnostjo od zadovoljitve potreb), z eno samo politično ureditvijo (z liberalno) in z naravnim obstojem zasebne lastnine.

Zakaj »filozofov kamen«? Za nalogo je pomembno razumevanje »filozofovega kamna«, ki je vezano na prizadevanja alkimistov, da pridobijo žlahtne kovine iz nežlahtnih. Za potrebe naloge bodo omenjene opredelitve kapitalizma podrejene pojmu kapitalizacije, ki je starejši od samega kapitalizma in nam omogoča bolj zvezni prehod iz predkapitalističnih ureditev v kapitalistično. Tako je Karl Marx (Marx et al., 1961) s kapitalizacijo poimenoval formiranje fiktivnega kapitala in navedel, da se kapitalizira vsak redno se ponavljajoči prejemek, ki se obračuna po povprečni obrestni meri. Podoben pogled, da je kapitalizem sestavljen iz izračunane ocene pričakovanih periodičnih donosov v obliki dividend ali obresti in izenačitve teh donosov v obliki sedanje vrednosti denarja, sta zagovarjala sociologa religije tudi Max Weber (Weber, 1988) in Ernst Troeltsch (Troeltsch, 1925), kakor tudi C.F. Tausch (Tausch, 1935), John Maynard Keynes (Keynes, 1936) in Jonathan Levy (Levy, 2017). Tako razumljena kapitalizacija omogoča razumevanje denarja in financ kot delnega sistema kapitalistične ureditve oziroma prerez ureditve po financah, to je kot procesov v prihodnost zazrtih cenitev

ali vrednotenj denarnih prejemkov, povezanih z naložbami. Procesi kapitalizacije so, zgodovinsko gledano, nekoliko zasenčili, ne pa tudi odpravili pomen oderuštva in z njim povezanega mehanizma obrestnega obrestovanja. Hkrati so navidezno zasenčili nasilne oblike akumulacije.

Tako stališče, kot je zapisal Marx (Marx, 1973), pozneje mu je pritrdil tudi Thorstein Veblen (Veblen, 1904), utrjuje predstava o kapitalu kot avtomatu, ki sam po sebi povečuje svojo vrednost. Podobno kot se je papirni denar sčasoma osamosvojil od plemenitih kovin, se je fiktivni kapital ločil od stvarnega kapitala, to je od proizvodjalnih sredstev. Ta dvojna ločitev, sicer neločljivo povezana s kreditnim oziroma finančnim sistemom, povzroča občasne krize, denarne ali finančne, katerih gibalno središče je fiktivni kapital, in so zato banka, borza in finance njihovo neposredno področje.

Lahko bi rekli, da gre pri tej drugi ločitvi za drugačen alkimističen proces, namreč kako iz nečesa žlahtnega narediti čim več nežlahtnega in mu hkrati dati lastnost žlahtnega. Najboljša ponazoritev fiktivnega kapitala je javni dolg, ki označuje nekaj, kar je porabljeno in je zato v resnici negativni kapital, ki, paradoksalno, ponuja redne prejemke vsakemu, ki kupi njegov delček. Zmožnost zaslužka oziroma dobička ali donosa je vedno odvisna od predvidevanj ali pričakovanj. Za samo trgovanje pa so pomembna neskladja med dejanskimi in domnevnimi možnostmi zaslužka, ki jih ustvarjajo ta predvidevanja. Javnega dolga ni brez države in z njo povezanih entitet, in njegova emisija za kupca (investitorja) pomeni na eni strani obljubo deleža prihodnjih davčnih prejemkov, na drugi strani pa možnost špekuliranja na finančnih trgih.

Vse oblike fiktivnega kapitala lahko združimo v pojem finančnih instrumentov, s katerimi se trguje na finančnih trgih, kjer je izkupiček trgovanja odvisen ne samo od rednih prejemkov, ki jih zagotavljajo, temveč tudi od razlike v njihovih tržnih cenah. Ker je temelj vsega kreditni odnos, je z razvojem denarja, javnega dolga (in seveda drugih oblik fiktivnega kapitala) in finančnih trgov (obresti in cen) za ohranjanje celovitosti ureditve le-ta potrebovala še vrhovno institucijo, to je emisijsko ali centralno banko, ki ima zmožnost ponujati denar, kredit, ter nastopati kot ponudnik in prodajalec finančnih instrumentov. In ne samo to: v najnovjšem času si je ta institucija zadala tudi nalogo oblikovati oziroma vplivati in usmerjati pričakovanja oziroma predvidevanja. S prisposodbo bi lahko rekli, da prevzema vlogo oraklja, ki s svojim dotikom vse spreminja v zlato, je torej »filozofov kamen«.

Tako kot je alkimija spodbudila razvoj kemijske znanosti, pa je njen odsev na področju denarja, dolgov in fiktivnega kapitala spodbudil razvoj matematične podpore nenehnemu tvorjenju novih finančnih instrumentov in načinov trgovanja z njimi ter ocenjevanju tveganj in negotovosti, povezane s prihodnostjo.

Cilji naloge:

1. Predstaviti zgodovinsko-logičen razvoj denarja, javnega dolga, finančnih trgov in centralnega bančništva.
2. Analizirati njihove medsebojne vplive na utrjevanje kapitalizacije.
3. Preučiti razvoj fiktivnega kapitala in njegovih posledic na procese financializacije.
4. Predstaviti vodilni vlogi zgodnejše nizozemsko-angleške finančne ureditve, ki se je prelila v anglo-ameriško inačico ali kar v ameriško.

Raziskovalna vprašanja:

1. Kateri so bili gospodarski, družbeni in politični dejavniki, ki so privedli do prehoda od blagovnega k papirnatemu denarju ter razmahu kreditnega oziroma finančnega gospodarstva znotraj denarnega gospodarstva?
2. Kako so nastajali fiktivni kapital, javni dolgovi in finančni trgi?
3. Kako se je razvijalo centralno bančništvo?

4. Kako je centralno bančništvo povratno vplivalo na vlogo fiktivnega kapitala, javnih dolgov in finančnih trgov?
5. Kako so njihove medsebojne interakcije vplivale na usklajevanje zasebnih interesov z javnim?
6. Ali njihovo medsebojno vplivanje utemeljuje domnevo, da skupaj delujejo kot samoreferenčni sistem s pozitivno povratno zanko?

Metodologija: Raziskava bo kombinirala kvalitativno zgodovinsko in institucionalno analizo s študijem primerov. Omejila se bo predvsem na zahodne države. Primerjalna analiza in integralni pristop bosta zagotovila ugotavljanje podobnosti in razlik v zgodovinskih izkušnjah izbranih držav in osvetlila vlogo institucionalnih okvirov, ki so tlakovali pot njihovega razvoja in umeščanja v svetovnem merilu. Poznavanje teh izkušenj pa je pomembno zaradi nekaterih procesov, ki so vplivali na svet, kot ga vidimo, ne pa nujno tudi razumemo.

Poudarek bo na pripovednem ali opisnem vidiku predstavljanja in razlage dogodkov, razvoja in procesov, ki še vedno potekajo. Na ta način bo možno predstaviti samoreferenčni značaj ureditve oziroma njeno sposobnost, da najde načine za krpanje razpok, ki se občasno pojavijo v njenem delovanju. Vsako spremembo, ki jo pretrse in jo označimo za krizo, obrne sebi v prid. Institucionalno se okrepi in ohranja trdoživost.

15. 1. 2024